

[B] **PROCEDÉS UIT DE DONKERE KAMER.
“KIJKEN ZONDER ZIEN” VAN
GIE VAN DEN BERGHE**

Foto-, film-, televisie- en reclamebeelden overspoelen ons dagelijks en zijn daardoor zo vanzelfsprekend geworden dat we er nauwelijks nog aandacht aan schenken. We kijken, vaak verstrooid, naar de beelden en zijn ze zo weer vergeten. Het moeten al straffe of schokkende situaties zijn die wat langer op ons netvlies blijven staan voor ze doordringen tot onze hersenen. Zo ontstaan foto-iconen die kritiekloos de geschiedenis ingaan. De kijker vraagt zich bij zulke beelden niet af in hoeverre zij de (halve) waarheid beschrijven of zelfs gemanipuleerd – zeg maar vervalst – zouden kunnen zijn. In het najaar van 2010 was er in de Brusselse Botanique nog een relevante tentoonstelling over die problematiek te zien en nu heeft de ethicus en historicus Gie van den Berghe (°1945) er een boek over geschreven, *Kijken zonder zien*.

Aan de hand van vijftien min of meer bekende foto's analyseert hij breedvoerig het ontstaan van die beelden en de subjectieve manier waarop ze in verschillende gemanipuleerde vormen gebruikt werden. Het is niet zozeer een fotoboek, maar veeleer een gehistoriseerde reeks beschouwingen over de fotografie als echte of vermeende getuigenis van feiten die zich in de voorbije decennia hebben voorgedaan. Dat een foto de weergave van een realiteit is, is een illusie: ze is een subjectieve interpretatie ervan. De fotograaf zoekt niet alleen zijn onderwerp – wat al een keuze impliceert – maar door een kadring te bepalen snijdt hij als het ware de werkelijke situatie uit haar context. Wanneer het om artistieke fotografie gaat, is dat een normale en aanvaarde procedure, maar het wordt anders wanneer het om reportagefotografie gaat. En daar is het de auteur in dit boek om te doen.

Alle voorbeelden waarmee Van den Berghe zijn these illustreert, behoren tot de reportage- of beeldjournalistiek. Ze zijn vrijwel allemaal historisch in die zin dat zij informatie geven over gebeurtenissen die in de vorige eeuw plaatsvonden. Ook zijn het beelden van feiten die een invloed hebben gehad op de perceptie van situaties die de publieke opinie slecht of nauwelijks kende. Hoe die publieke opinie het fotobeeld bekeek en onderging, wat de

Een Russische soldaat plant de Rode Vlag op de Rijksdag in Berlijn.
Op deze originele afbeelding draagt de officier rechts onderaan twee polshorloges.
Foto Jevgeni Chaldej.

onderliggende boodschap ervan was en waarom sommige uitgroeiden tot een geloofwaardig icoon, dat is de teneur van dit boek. Van den Berghe meent – terecht in de gevallen die hij koos – dat foto's van historische gebeurtenissen, zoals andere historische documenten, aan bronnenkritiek onderworpen moeten worden, te beginnen met de echtheidsvraag. Ze moeten teruggeplaatst worden in hun historische context, getoetst worden aan andere beeldbronnen en geduid aan de hand van kenmerken en doelstellingen van makers, gebruikers en kijkers. Hij ambieert met deze studie een proeve van wetenschappelijk onderzoek. Dat staat nog in een beginfase, maar zo schrijft Van den Berghe, binnen afzienbare tijd zal het een belangrijk onderzoeksterrein worden.

Het is duidelijk dat de auteur een uitgebreide studie van zijn onderwerp heeft gemaakt. Hij heeft zijn informatie getoetst en dubbel getoetst aan internationale bronnen die dankzij internet en Google vandaag vrijwel onbeperkt bereikbaar zijn. De veelheid aan bijeengegaaarde informatie is soms overrompend en houdt de aandacht soms ver van het specifieke onderwerp. Maar die bedenking belet niet dat sommige bladzijden lezen als een detectiveonderzoek. Letterlijk met de loep heeft de onderzoeker de besproken foto's tot in de kleinste hoeken bekeken om details te vinden die zijn

betoog verantwoorden. Soms gaat hij daarbij wel erg ver en gebruikt hij die methode om een stelling te ondersteunen die betwist kan worden omdat ze subjectief in zijn systeem past. Dat geldt vooral voor foto's uit de Tweede Wereldoorlog die als propagandamateriaal dienden en daartoe werden gemanipuleerd. Die “bewerking” kan politieke en/of propagandistische motieven hebben gehad, maar leidde in enkele gevallen ook tot vergedreven *image building*. Neem het voorbeeld van Berlijn, mei 1945. De Amerikaanse en Russische legers waren er beide op uit om het centrum van het naziregime te vernietigen. De Russen waren eerst. Weinige dagen later werd op het gebouw van de Reichstag een rode vlag gehesen. De fotograaf Jevgeni Chaldej was erbij. Toen hij zijn foto toonde aan het persagentschap Tass in Moskou merkte de chef-redacteur op dat de officier die de vlaggenman op het dak van het gebouw bijstond aan elke arm een polshorloge droeg. Het is bekend dat de Russen tuk waren op dat soort horloges, maar die indruk mocht onder geen beding gewekt worden. En dus ging één van beide eraf: censuur en vervalsing van de fotorealiteit. Het is een anekdote, in het boek staan schrijnender voorbeelden.

Verdraaiing van de historische waarheid omwille van de politieke correctheid heeft de geschiedenis van de fotografie talloze voorbeelden opgeleverd

van geslaagde en minder geslaagde *retouches* bij een welbepaald beeld. Van begin af aan werd er lustig omgegaan met procedés uit de donkere kamer, met het bij- en wegwerken van details om de authenticiteit enigszins te verbloemen. Montage en soms ook regie maakten van een beeld een icoon zoals de beroemde foto van Capa, vermaard oorlogscorrespondent voor het agentschap Magnum, genomen tijdens de Spaanse Burgeroorlog. Men ziet een vallende strijder die het geweer voor zich houdt en achterover tuimelt. Het is een beeld dat over de hele wereld is verspreid, een symbool van de strijd tussen republikeinen en nationalistes. Tot op vandaag, bijna vijftig jaar na de feiten, is de foto controversieel en wordt het waarheidsgehalte ervan in twijfel getrokken. Is de foto de weergave van een echte gebeurtenis, is ze gemanipuleerd of misschien zelfs in scène gezet? Van den Berghe heeft er uitgebreid onderzoek naar gedaan, maar ook hij moet het antwoord schuldig blijven. Feit blijft wel dat die ene foto model staat voor de Spaanse Burgeroorlog.

Capa's beroemde foto is een voorbeeld van eventuele beeldbewerking door de fotograaf zelf, maar het zijn vooral de totalitaire regimes die zich hebben laten kennen als perfide manipulators van oorspronkelijke beelden die later niet meer pasten in de gewijzigde doctrine van de partijen en hun leiders. Het was delicaat werken voor de fototechnici om met mesjes, inkt, en/of gom nieuwe afdrukken mogelijk te maken. Vandaag gaat manipulatie heel wat gemakkelijker door de digitale mogelijkheden met computerprogramma's zoals Photoshop. Die worden dan ook overvloedig aangewend om ons in een virtuele wereld binnen te leiden. Laat ons hopen dat gezagsdragers, waar ook ter wereld, deze technieken niet gebruiken om ons te laten *Kijken zonder zien*.

LUDO BEKKERS

GIE VAN DEN BERGHE, *Kijken zonder zien. Omgaan met historische foto's*, Pelckmans, Kalmthout, 2011, 205 p.